

Beynəlxalq humanitar hüquq normalalarının yaranmasında BMT Baş Məclisinin qətnamələri də mühüm rol oynayır. BMT Nizamnaməsinin 10-cu maddəsinə müvafiq olaraq Baş Məclisin fəaliyyətinin əsas məsələləri üzrə qəbul etdiyi qətnamələr hüquqi məcburi aktlar kimi qiymətləndirilə və beynəlxalq hüquq norması kimi tanına bilməz. Bununla belə Baş Məclisin bir çox qətnamələri beynəlxalq hüquqda norma yaratma fəaliyyəti üçün baza rolunu oynayır. Q.İ.Tunkin haqlı olaraq, qeyd edir ki, "Baş Məclisin qətnamələrinin bir qayda olaraq, tövsiyələr olmasına baxmayaraq, beynəlxalq hüquq normalalarının yaradılması prosesində böyük əhəmiyyət kəsb edir".

Baş Məclisin qətnamələri bir tərəfdən dövlətləri yeni konvensiyaların hazırlanmasına istiqamətləndirir, digər tərəfdən, gələcək normalaların məzmununu qabaqcadan formalaşdırır. Bu cəhətdən BMT Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş "Silahlı münaqişə zamanı mülki əhalinin mühafizəsinin əsas prinsipləri", "Hərbi cinayətlərdə və beşəriyyətə qarşı cinayətlərdə müqəssir olan şəxslərin aşkara çıxarılması, həbs edilməsi, təhvil verilməsi və cəzalandırılması haqqında beynəlxalq əməkdaşlığın prinsipləri", "Qadın və uşaqların fəvqəladə hallarda, silahlı münaqişələr dövründə müdafiəsi haqqında" Bəyannamə; "Silahlı münaqişə zamanı ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" qətnaməsi və s. beynəlxalq humanitar hüququn inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq humanitar hüququn yardımçı mənbəyi kimi onun təfsiri və müstəqil inkişafı üçün Beynəlxalq Məhkəmə təcrübəsi böyük rol oynayır. Burada söhbət ilk növbədə, Nürinberq, Tokio, Yuqoslaviya və Ruanda Beynəlxalq Cinayət Tribunalının çıxardığı hökmlərdə öz əksini tapmış müddəələrdən gedir. Həmin hökmlərdə beynəlxalq humanitar hüquq normalaları tətbiq olunmaqla yanaşı təfsir olunur, mahiyyəti açıqlır və hüquqi məzmunu aydınlaşır. Nürinberq Hərbi Tribunalı hökmlərində öz əksini tap-

yaradılması və inkişafında birinci dərəcəli rol oynamışdır. Beynəlxalq münaqişələr zamanı BQXK döyüşən tərəflər arasında həmin konvensiyalara əlavə olaraq xüsusi sazişlər bağlanılmasına nail olmuşdur. Beynəlxalq Qırmızı Xaç və Qırmızı Aypara Hərəkatının Nizamnaməsinin 5-ci maddəsinə əsasən, BQXK-nin vəzifələrindən biri silahlı münaqişələr zamanı tətbiq olunan beynəlxalq humanitar hüququn müddəalarını izah etmək onlar haqqında biliklərin yaymaq və onun inkişafını hazırlamaqdır. 135 ildən artıq müddətdir ki, BQXK Cenevrə Konvensiyalarının qəbul edilməsinin təşəbbüsçüsü və yaradıcısı kimi tanınır. Cenevrə Konvensiyalarının yenidən nəzərdən keçirilməsi və ya hüququn hər hansı aspekti ilə bağlı məsələ, qarşıya çıxdığı halda BQXK silahlı münaqişələr zamanı toplanmış təcrübəyə istinad edərək tamamlanmağa və ya inkişaf etdirilməyə ehtiyacı olan normanın üzərində diqqətin cəlb edilməsi üçün müvafiq sənədlər toplayır. Sonra hökumət ekspertləri, BQXK və digər humanitar təşkilatların mütəxəssislərinin iştirakı ilə konvensiya layihələri hazırlamır. Layihələr Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin konfransının baxışına verilir. Konfrans zəruri hallarda düzəlişlər edərək, onları təsdiq edir. Bundan sonra isə, layihə Cenevrə Konvensiyalarının depozitarisi olan

mühafizəsinə aid normaların hazırlanması sahəsindəki fəaliyyəti BMT Baş Məclisinin 9 dekabr 1993-cü il tarixdə qəbul etdiyi "Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq hüquq onilliyi" qətnaməsində (48/30) xüsusi olaraq qeyd olunmuşdur. Fikrimizcə, beynəlxalq humanitar hüquq sahəsində kodifikasiya işi aparılmaqla bu sahədə olan normalar müəyyən sistemə salınmışdır. Hazırda bu sahədə diqqət yeni normaların qəbul edilməsindən daha çox qəbul edilmiş normaların icrasının təmin edilməsinə verilməlidir. Əlbəttə, bu fikir heç də tarixi şəraitə müvafiq olaraq qüvvədə olan normaların təkmilləşdirilməsi və qarşıya çıxan ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi üçün yeni normaların qəbul edilməsini inkar etmir. 1864-cü ildə Cenevrədə "Quru müharibələri zamanı yaralı və xəstələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" Konvensiyanın qəbul edilməsi ilə beynəlxalq humanitar hüquq sahəsində beynəlxalq hüquqi müqavilələrin bağlanmasına başlandı. Beynəlxalq humanitar hüquq sahəsində qəbul edilmiş beynəlxalq hüquqi sənədləri nizama salma obyektlərinə görə aşağıdakı növlərə ayırmaq olar:

1. Quru müharibələrinin qanun və adətləri haqqında: 1. Quru müharibəsinin qanun və adətləri haqqında Konvensiya (Haaqa. 18 oktyabr

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVD F

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Beynəlxalq humanitar hüquq normalalarının yaranmasına təsir edən amillər

miş müddələrin BMT Baş Məclisi tərəfindən beynəlxalq hüququn prinsipləri kimi tanınması da bunu təsdiq edir. Cenevrə Konvensiyaları normalalarının ciddi pozuntularına görə dövlətlər universal yurisdiksiyanı həyata keçirməklə beynəlxalq hüquq normalalarını tətbiq etmək səlahiyyətinə malik olurlar. Bu cəhətdən milli məhkəmə qərarları da yardımçı mənbə kimi əhəmiyyətli ola bilər. BMT Beynəlxalq Məhkəməsi Statutunun 38-ci maddəsinə müvafiq olaraq hüquqi doktrinə da beynəlxalq humanitar hüququn yardımçı mənbəyi kimi qəbul edilməlidir. Hazırda qüvvədə olan humanitar hüququn təfsiri və realizasiyasına həsr olunmuş xüsusi doktrinə - "Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi doktrinası" mövcuddur. Jan Pikte Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin norma yaratma fəaliyyətinə toxunaraq, göstərmişdir ki, "BQXK sayısız-hesabsız hökumətlərarası konfranslarda iştirak etmişdir. BQXK-nin İsveçrə hökuməti tərəfindən Cenevrə Konvensiyalarına yenidən baxılması üçün çağırılan diplomatik konfranslarda ekspert kimi məşvəətçi səsə iştirak etmək hüququ vardır. Beynəlxalq hüquq normalalarının hazırlanmasına gəldikdə isə hamıya belə bir fakt məlumdur ki, BQXK özünün mövcudluğunun ilk vaxtlarından Cenevrə Konvensiyalarının

dövlətin icra hakimiyyəti orqanı-İsveçrə Federal Şurasına verilir. Federal Şura Diplomatik Konfransı çağırmaq və ya təşkil etmək səlahiyyətinə malikdir. Cenevrə Konvensiyaları, məhz 1864, 1868, 1906, 1929, 1949, 1974, 1977- ci illərdə keçirilmiş Diplomatik Konfranslarda qanun qüvvəsinə minmişdir. BQXK nümayəndələri həmin konfranslarda ekspert qismində gündəlik olaraq, iştirak etmişlər. BQXK tərəfindən BHH-nin inkişafı, xüsusən silah münaqişələr, zamanı ətraf mühitin

1907-ci il) - Əlavə: Quru müharibəsinin qanun və adətləri haqqında Əsasnamə. 2. Hərbi əməliyyatlara başlamaq haqqında Konvensiya (Haaqa. 18 oktyabr 1907-ci il). 3. Quru müharibəsi zamanı dövlət və şəxslərin hüquq və vəzifələri haqqında Konvensiya (Haaqa. 18 oktyabr 1907-ci il). Dəniz müharibəsi qanun və adətləri haqqında: 1. Dəniz müharibəsində Cenevrə Konvensiyası müddəalarının tətbiqi haqqında Konvensiya (Haaqa. 18 oktyabr 1907-ci il). 2. Dəniz müharibə-

lərində tutma hüququndan istifadənin bəzi məhdudlaşdırmalar haqqında Konvensiya (Haaqa. 18 oktyabr 1907-ci il). 3. Hərbi əməliyyatlar zamanı düşməni ticarət donanması gəmilərinin statusu haqqında Konvensiya (Haaqa. 18 oktyabr 1907-ci il). 4. Ticarət donanması gəmilərinin hərbi gəmilərə dəyişdirilməsi haqqında Konvensiya (Haaqa. 18 oktyabr 1907-ci il). 5. Toxunmaqla avtomatik olaraq partlayan sualtı minaların yerləşdirilməsi haqqında Konvensiya (Haaqa. 18 oktyabr 1907-ci il). 6. Müharibə zamanı dəniz qüvvələri ilə bombardman haqqında Konvensiya (Haaqa. 18 oktyabr 1907-ci il). 7. Dəniz gəmisinin təsisi haqqında Konvensiya (Haaqa. 18 oktyabr 1907-ci il). 8. Dəniz müharibələrində neytral dövlətlərin hüquq və vəzifələri haqqında Konvensiya (Haaqa. 18 oktyabr 1907-ci il). 77 /9. Dəniz müharibəsi hüququ haqqında Bəyannamə 10. Döyüşən tərəflər arasında münasibətləri tənzimləyən dəniz müharibəsi qanunları. Beynəlxalq Hüquq İnstitutu tərəfindən qəbul edilmiş qaydalar (Dəniz müharibəsi haqqında Oksford qaydaları. Oksford. 9 avqust 1913-cü il). 11. Dəniz neytrallığı haqqında Konvensiya (Havana. 20 fevral 1928- ci il). 12. 22 aprel 1930-cu il. London müqaviləsinin IV hissəsində nəzərdə tutulmuş sualtı müharibələrin qayda-

ları haqqında Protokol (London. 6 noyabr 1936-cı il). 13. Dənizdə silahlı münaqişələrə tətbiq olunan beynəlxalq hüquqa aid San-Remo Qaydaları (San-Remo. iyun 1994-cü il). m Hava müharibələri qanun və adətləri haqqında 1. Hava şərlərindən partlayıcı sursat və maddələrin atılmasının qadağan edilməsi haqqında Konvensiya (Haaqa. 18 oktyabr 1907-ci il). 2. Hava müharibəsi aparılması qaydaları. (Layihə 1922-ci ilin dekabr ayından 1923-cü ilin fevral ayına kimi Haaqada hüquqşünaslar komissiyası tərəfindən tərtib edilmiş, icra üçün məcburi qaydalar kimi qəbul edilməmişdir). IV. Silahlı münaqişə qurbanlarının mühafizəsi haqqında: 1. Quru müharibələri zamanı yaralı və xəstələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında Konvensiya (Cenevrə. 1864-cü il). 2. Quruda döyüşən silahlı qüvvələrdəki yaralı və xəstələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında Konvensiya (Cenevrə. 12 avqust 1949-cu il). 3. Dənizdəki silahlı qüvvələrin yaralı, xəstə və gəmi qəzasına uğramış üzvlərinin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında Konvensiya (Cenevrə. 12 avqust 1949-cu il). 4. Hərbi əsirlərlə rəftara dair Konvensiya (Cenevrə. 12 avqust 1949- cu il).

Vahid Öməröv,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru